

Краснопольська Т.М.,

*кандидат політичних наук, асистент кафедри соціальних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано інституційну складову національного механізму реалізації гендерної політики в сучасній Україні (на прикладі інститутів держави та громадянського суспільства).

Ключові слова: гендерна політика, механізм реалізації гендерної політики, інституційні механізми реалізації гендерної політики.

Національний механізм гендерної політики, що склався в Україні, має такі складові: інституційні, політико-правові, економічні та ін. Ключовою складовою цього механізму є інституційна компонента. Одразу слід зауважити, що представлена вона не лише національними державними та громадськими інститутами, а й міжнародними (в першу чергу інституціями ООН) та регіональними — європейськими (інститути Ради Європи, ОБСЄ та ЄС).

Національний рівень інституційного механізму реалізації гендерної політики представлений як органами державної влади всіх рівнів та місцевого самоврядування, так і діяльністю українських неурядових організацій.

Для кращого розуміння сутності національного інституційного механізму гендерної політики скористаємось його структуруванням, запропонованим Т. Мельник у 1999 р. [1, 29 — 31], проте зробимо невелику поправку, що пов'язана з реаліями сьогодення, оскільки з моменту виходу роботи вказаного автора пройшло 14 років, за які в нашій державі відбувся перехід від політики в інтересах жінок до гендерної політики.

Отже, на сучасному етапі інституційний механізм гендерної політики представлений діяльністю: державних органів, створених для впровадження принципів гендерної рівності; недержавних організацій; політичних партій.

Тільки при взаємодії цих інститутів можливе проведення в життя цілей та напрямків гендерної політики.

Так, завдяки активній участі жінок-лідерів та значному впливу жіночих громадських організацій відбувався процес формування державно-правових механізмів утвердження гендерної рівності, спрямованих спочатку на захист інтересів жінок, пізніше — на впровадження принципу гендерної рівності.

З 2011 року функцію розробки та впровадження гендерної рівності покладено на Міністерство соціальної політики. Саме воно визнається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [2].

Відразу після Пекінської конференції були створені також й інші інституції: Національна комісія у справах жінки, матері і дитини (1995 р.), Комітети у справах сім'ї і дитини на локальному рівні (1997 — 1998 рр.), Координаційна комісія з гендерних та сімейних питань (1997 р.). На парламентському рівні було створено Комітет з проблем материнства та дитинства.

Стаття 7 Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає, що органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; об'єднання громадян [3].

До державних органів, наділених повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, крім вказаних у Законі, слід також віднести Президента України, що є гарантом дотримання конституційних прав, а також Конституційний суд та суди загальної юрисдикції, прокуратуру.

Верховна Рада України має розгалужену систему комітетів, які відіграють важливу роль у законодавчому процесі, виконуючи основну роботу з підготовки законопроектів. У Верховній Раді України функціонують Комітет з питань соціальної політики та праці, Комітет з питань правової політики, Комітет з питань європейської інтеграції, Комітет з питань охорони здоров'я, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, Комітет з питань прав людини, національних

меншин і міжнаціональних відносин, завданням яких є вдосконалення законодавства стосовно різних аспектів становища жінок у суспільстві. У комітетах здійснюється попередній розгляд та підготовка законів.

У секретаріатах 27 комітетів парламенту призначено відповідальних за надання консультативної й методичної допомоги з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в межах відання комітетів [4, 27].

Крім того, профільні комітети під час попереднього розгляду періодичних доповідей та звітів, що подаються до парламенту, аналізують гендерний стан справ у різних сферах суспільного життя і в разі необхідності можуть звернути увагу не лише відповідних органів виконавчої влади, але й внести результати аналізу на пленарне засідання для їх обговорення та прийняття відповідного рішення [5, 73].

Вагомий внесок у розвиток гендерної політики та формування її механізмів внесли парламентські слухання з гендерних питань. Так, на перших Парламентських слуханнях, що проходили у 1995 р., де заслуховувався звіт уряду про виконання Україною взятих на себе зобов'язань відносно Конвенції «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», було запропоновано рекомендації та прийнято рішення відносно періодичного розгляду парламентом цього питання.

В рекомендаціях за результатами слухань 2004 р. «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» наголошувалось на необхідність: розробки Національної програми дій на період до 2015 р., включення гендерних проблем до пріоритетних стратегічних завдань уряду, проведення гендерної експертизи законодавства, впровадження інституту радників з питань забезпечення рівності жінок та чоловіків при центральних органах влади та спеціального консультативно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України для координації діяльності держави та громадянського суспільства з гендерних питань тощо [6].

Аналогічні положення містились у рекомендаціях парламентських слухань 2006 року «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи», де вкотре наголошувалось на необхідності формування єдиного національного механізму забезпечення рівності жінок та чоловіків [7]. Слухання пропонували запровадження посади заступника з гендерних питань уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, радників Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав

та можливостей жінок і чоловіків та створення в їх складі структурних підрозділів з гендерної рівності [8].

Універсальним інструментом виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні, в тому числі гендерних прав, є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [9]. У Конституції України закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до нього (ст. 55) і визначається, що через нього здійснюється парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина (ст. 101) [10].

Значну роль в управлінні процесами розвитку гендерної політики відіграє Кабінет Міністрів України, який вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, розробляє державні й національні програми, спрямовані на поліпшення становища жінок у суспільстві та утвердження рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади, видає постанови та розпорядження, контролює їх виконання, створює профільні ради та комісії.

Кабінет Міністрів України визначає політику рівності статей у суспільстві, щорічно розробляє проект Закону про Державний бюджет України з урахуванням гендерного підходу, проводить гендерну експертизу всіх законодавчих та нормативно-правових актів, формує інституції, відповідальні за розробку та впровадження в Україні гендерної політики.

В структурі уряду сформовано також спеціальні підрозділи з впровадження гендерної рівності: Сектор з питань сім'ї та молоді Управління гуманітарної політики та Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми.

Важливим консультативно-дорадчим інститутом є Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, що є тимчасовим органом. Серед основних завдань Ради: сприяння реалізації ефективної державної політики з питань гендерної рівності; розгляд питань, які потребують міжгалузевої узгодженої співпраці щодо реалізації державної політики з питань гендерної рівності; сприяння утвердженню рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства; інформування уряду та громадськості про стан реалізації державної політики з питань гендерної рівності [11].

Спеціально уповноваженим органом центральної виконавчої влади у галузі формування та впровадження гендерної політики в Україні, як вже зазначалось, є Міністерство соціальної політики.

Воно формує Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності; узагальнює виконання державних програм з питань гендерної рівності; здійснює контроль за дотриманням гендерної рівності при вирішенні кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади; організовує навчання державних службовців з питань реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здійснює разом з іншими центральними органами виконавчої влади підготовку науково обґрунтованих пропозицій з питань забезпечення гендерної рівності; організовує в установленому порядку наукові та експертні дослідження з цих питань; здійснює моніторинг та узагальнює результати забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життя суспільства; вносить пропозиції щодо застосування позитивних дій із забезпечення гендерної рівності та їх припинення; веде облік та узагальнює випадки дискримінації за ознакою статі і вносить пропозиції щодо їх усунення [12].

До провідних центральних органів влади, що займаються проблемами забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, на сьогоднішній день належать ще кілька міністерств та відомств. Так, Міністерство юстиції України, в складі якого було створено робочу групу з впровадження гендерних підходів на чолі з заступником міністра юстиції (якого призначено координатором з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків) здійснює гендерну експертизу законодавства [13], а також дає роз'яснення з питань, що стосуються реалізації гендерної політики.

На виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, 10.09.2009 р. підписано наказ Міністерства освіти і науки України про впровадження принципів гендерної рівності в освіту [14]. По всій країні проводяться відкриті лекції та навчальні семінари з питань гендерної рівності, розроблено чимало підручників та методичних рекомендацій для викладачів курсів (у школах та вузах), присвячених цим питанням. Впровадженням гендерних підходів займаються і інші органи центральної влади, кожен в рамках своєї компетенції.

Посадові особи міністерств та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, на яких покладається виконання обов'язків щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (радники та координатори з гендерних питань), організовують у межах своїх повноважень роботу відповідних органів виконавчої влади стосовно: забезпечення надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей у відповідній

сфері діяльності; співробітництва з громадськими організаціями; сприяння створенню рівних умов для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків, у тому числі шляхом розвитку соціальних послуг; здійснення заходів, спрямованих на формування гендерної культури населення, розгляду та проведення аналізу звернень громадян з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; організації систематичного навчання посадових осіб із зазначених питань; впровадження гендерних підходів до організації роботи органів виконавчої влади з урахуванням досвіду інших держав [15].

Слід відмітити, що значним обсягом повноважень щодо гендерної політики володіє сьогодні Президент України. Він, як гарант дотримання конституційних прав у країні, може впливати як на визначення засад політики у відповідній сфері, так і на створення відповідних управлінських структур, які б забезпечували реалізацію цієї політики. Проте, на жаль, при Президентові не існує жодної структури, яка б займалась питаннями формування та реалізації гендерної політики, що є, на нашу думку, суттєвим недоліком.

Політика щодо забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків має здійснюватися і на рівні місцевих органів виконавчої влади обласними та районними державними адміністраціями, завданням яких є: врахування гендерних чинників в процесі розробки цілей стратегії розвитку регіону, планування та реалізації політики в регіоні; проведення оцінки політики, здійсненою державною адміністрацією, на основі статистичних гендерних індикаторів; розподіл асигнувань фондів для виконання проектів сприяння гендерній рівності тощо [16, 89].

На місцевому рівні при місцевих органах державної влади та органах місцевого самоврядування також створюються консультативно-дорадчі органи: координаційні ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми (створені та діють при 18 обласних державних адміністраціях); радники голів з гендерних питань (призначено при 18 обласних державних адміністраціях); обласні гендерні центри (створені та діють у 16 областях України).

Доволі ефективним напрямом реалізації гендерної політики на локальному рівні є створення кризових центрів, мережі гендерних ресурсних і освітніх центрів, громадських організацій, ініціатив, проектів, навчальних та дослідницьких центрів. Так, в одеському регіоні з 1996 р. функціонує Південноукраїнський центр гендерних проблем, метою якого є розробка науково-практичних рекомендацій щодо вирішення проблем дотримання прав жінок, залучення

жінок до управління, попередження проявів дискримінації, профілактика насильства в сім'ї тощо [17, 11].

Важливою умовою ефективності державної гендерної політики є участь у її формуванні та реалізації громадськості. Яскравими прикладами такої участі є консультації з громадськістю, що проводяться як безпосередньо, так і опосередковано — у формі вивчення громадської думки (за допомогою соціологічних досліджень та ін.). Найбільш продуктивна форма безпосередньої участі — діяльність громадських рад — консультативно-дорадчих органів, які створюються при центральних (міністерствах та ін.) та місцевих (обласних державних адміністраціях) органах державної влади. До роботи таких рад залучаються представники громадських організацій, наукових установ, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, засобів масової інформації тощо.

За даними моніторингу Українського незалежного центру політичних досліджень, при органах української влади на кінець 2011 р. сформовано 563 громадських рад, до їх складу входить приблизно 9 тисяч представників [18]. У структурі громадських рад створюються комітети з гендерних питань, що координують співпрацю державних інститутів та інститутів громадянського суспільства саме в цій царині.

Отже, окрім органів державної влади та місцевого самоврядування, до інститутів впровадження гендерних підходів в нашій державі слід віднести інститути громадянського суспільства. Це, перш за все, політичні партії та неурядові громадські організації.

Аналіз даних Реєстру громадських організацій Державної реєстраційної служби України [19] дає змогу виявити ще не менше 15 жіночих організацій. Наприклад, Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України», Всеукраїнська громадська організація «Ліга жінок-виборців України 50/50», Національна Рада жінок України тощо.

В нашій державі на національному рівні діють також міжнародні організації, діяльність яких пов'язана з захистом прав жінок та встановленням гендерної рівності: Міжнародна громадська організація «Міжнародний фонд «Панна»», Міжнародна громадська організація «Федерація жінок за мир у всьому світі», Міжнародна громадська організація «Жінки — Творці Історії», Міжнародна громадська організація «Народжена бути жінкою», Міжнародна організація «Жіноча громада», Міжнародна федерація ділових жінок «Либідь», Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна»

Крім жіночих, в Україні також діють і чоловічі громадські організації. До них слід віднести такі організації: «Адаптаційний чоловічий центр» (м. Тернопіль), «Чоловіки проти насилля» (м. Херсон та Вінниця) та інші.

Проаналізувавши ключові національні інституції та їх роль в запровадженні гендерних підходів доходимо до висновку, що створення механізмів (і в першу чергу — інституційних) забезпечення принципу гендерної рівності є способом побудови державами спільними зусиллями стійкого, справедливого та розвинутого суспільства, напрямком ліквідації гендерної дискримінації.

Література:

1. Мельник Т. М. Гендерна політика в Україні / Т. М. Мельник. — К. : Логос, 1999. — 91 с.
2. Про розгляд звернень громадян стосовно розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та гендерної політики [Електронний ресурс] : Роз'яснення Мін'юсту України від 22.03.2012 р. / Офіційний сайт ВР України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/p0005323-12>
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8.09.2005 р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 52. — Ст. 561.
4. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні [Електронний ресурс] / кол. авт. : О. Пищуліна, С. Рябошапка, К. Левченко. — Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. — 140 с. — Режим доступу : http://www.undp.org.ua/files/en_34968Institutional_mechanism_Gender.pdf
5. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : практичний посібник [Електронний ресурс] / за заг. ред. В. О. Зайчук. — К. : К.І.С., 2005. — 186 с. — Режим доступу : http://cpk.org.ua/components/com_booklibrary/ebooks/vprovadzhennya_u_robotu_vru.pdf
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему : «Становище жінок в Україні : реалії та перспективи» : Постанова Верховної Ради України від 29.06.2004 р. № 1904-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 542.
7. Про Рекомендації парламентських слухань на тему : «Рівні права та рівні можливості в Україні : реалії та перспективи» : Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 р. № 1241-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 45. — Ст. 522.
8. Доповідь заступника міністра у справах сім'ї, молоді та спорту Тетяни Кондратюк на парламентських слуханнях «Рівні права та можливості в Україні : реалії та перспективи» від 21.11.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article>
9. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 20. — Ст. 99.
10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
11. Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 р.

№ 1087 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 67. — С. 11. — Ст. 2574.

12. Про Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 389/2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 29. — С. 66. — Ст. 1227.

13. Деякі питання робочої групи з впровадження гендерних підходів у роботі Міністерства юстиції [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства юстиції від 15.09.2008 р. № 1391/7 / Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1391323-08>

14. Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 № 839. — Режим доступу : <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=510009&menu=637928>

15. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Указ Президента України від 26.07.2005 р. № 1135 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 30. — С. 48. — Ст. 1791.

16. Грицяк Н. М. Гендерна система управління — проект нової моделі реалізації гендерної політики / Н. М. Грицяк // Управління сучасним містом. — 2004. — № 1–3(9). — С. 84 – 91.

17. Кормич Л. І. Політика рівних прав — єдиний шлях до політичної стабільності / Л. І. Кормич // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — Одеса : Юридична література, 2001. — Вип.10-11. — С. 8 – 18.

18. Кириченко И. Общественные советы : гора родила мышь? [Електронний ресурс] / И. Кириченко // Зеркало недели. Украина. — 2011. — № 41. — Режим доступу : http://zn.ua/SOCIETY/obschestvennye_sovety_gora_rodila_mysh-91350.html

19. Реєстр громадських організацій / Офіційний сайт Державної реєстраційної служби [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua/show/2419>

Краснопольская Т. Н. Институциональная составляющая национального механизма реализации гендерной политики Украины. — Статья.

Аннотация. В статье проанализирована институциональная составляющая национального механизма реализации гендерной политики в современной Украине (на примере институтов государства и гражданского общества).

Ключевые слова: гендерная политика, механизм реализации гендерной политики, институциональные механизмы реализации гендерной политики.

Krasnopolskaya T. The institutional component of the national mechanism of implementation of gender policy in Ukraine. — Article.

Summary. The article considers the institutional component of the national mechanism of implementation of gender policy in modern Ukraine (represented by institutions of the state and civil society).

Key words: gender policy, the mechanism of implementation of gender policy, institutional mechanisms of implementation of gender policy.